

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'llim Vazirlig

A.Navoiy nomidagi Samarqand Davlat Universiteti Musiqa, Badiiy grafika va
Mehnat ta'limi fakulteti Badiiy grafika va uni o'qitish metodikasi kafedrasи

REFERAT

Mavzu: Tasviriy san'atning o'quvchilarni tarbiyalashdagi ahamiyati

Bajardi: „Tasviriy san'at va
muxandislik grafikasi" yo'nalishi 4- kurs
talabasi Hilola Nuritdinova

Ilmiy rahbarlar: M. Umarov O'qituvchi:
I. Izbosarov

Samarqand 2012

Mavzu: Tasviriy sana'tning o'quvchilarni tarbiyalashdagi ahamiyati.

Bizga ma'lumki mustaqillikni qo'lga kiritganimizdan so'ng, fanning barcha sohalariga juda katta e'tibor qaratildi. Xususan, tasviriy san'atni o'qitishga ham katta e'tibor qaratildi. Tasviriy san'at fanlari bo'yicha yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashda „ Tasviriy san'at o'qitish metodikasi -,, san'at" fakultetida o'rganiladigan asosiy kurslardan biri bo'lib, u bo'lajak o'qituvchilarni amaliy mashg'ulotlarda metodik jihatdan tayyorgarligini takomillashtirishning muhim omilidir. 1997-yili O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish „Ta'lim to'g'risida" gi qonun va „ Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" qabul qilindi.

Shu qonun talablari asosida tasviriy san'atni o'qitish orqali talabalar milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalanib boradi.Taniqli rassomlarimiz ishlarini yaqindan ko'rgan har bir talaba faqat ko'rish bilan cheklanmaydi, balki uning qalbida ezzulik jo'sh ura boshlaydi. Yuragida, shuurida iftixor, g'urur, insonlarga nisbatan insonparvarlik hissi jo'sh uradi. Tasviriy san'at san'at -laming gultoji. Bu san'atni o'rganayotgan talabada estetik did rivojlanib boradi. Yoshlarimizning dunyoqarashi ham go'zallahib o'sadi. Tasviriy san'at tizimiga musavvirlik, haykaltaroshlik, chiziqli rasm (grafika) mansub bo'lib ularning vujudga kelishi insoniyat tarixinining eng qadimgi davrlariga borib taqaladi. San'at inson faoliyatining estetik bo'limgan sohalari bilan chambar-chas bog'liqligi qadimgi dunyo, o'rta asrlar, uyg'onish davri davomida sezilib turadi.Tasviriy san'at o'zining estetik xislatlariga va estetik maqomiga ega bo'lib borgani sari uning ayrim turlari va janrlari ajralib chiqsa boshladи. Musavvir ko'z ko'rib turgan moddiy olamni ijodiy tasavvurida qayta ishlab, tekislikda tasvirlaydi. Bo'yoqlar, chiziqlar va ular aralashmasidan foydalanib, dunyoning barcha manzaralarini aks ettiradi, uning markazida esa inson turadi. Musavvirlarimiz yaratgan har bir asarida muallif ichki ruhiy olami, dunyoqarashi, hayotga bo'lgan, atrofdagilarga bo'lgan munosabati yotadi. Talaba bu asarlarni ko'rib ma'naviy ozuqa oladi. O'qituvchi mo'yqalam sohiblarining asarlarini tanishtirish mobaynida o'z o'quvchisi qalbida hayotga, ota - onaga, ustozlarga bo'lgan mehr - muhabbatini oshiradi. Bobomiz Alisher Navoiy go'zallikni, nafis san'atni yuksak qadrlab, nafis san'at inson ma'naviy olami, kamoli uchun kalit ekanini ta'kidlaydi. U kishining yozgan she'rlaridan birining mazmuni bunday: bizga yana bir shifo dorisi berilgan bo'lib, uni san'at deb ataydilar, go'zallik yaratuvchi san'atkorlar chizgan rasmlar- mo'ji-zakordir. Ular talaba ruhiga mayin ta'sir qilish qudratiga ega. Bobomizning adabiy, tarixiy va falsafiy asarlarida go'zallik, nafis san'at haqidagi fikrlar to'lib - toshib yotibdi. Shu bilan birga uning adabiy-estetik qarashlari „Majolis un-nafois" , „Mezon ul avzon" va „Mufradot" asarlarida yanada yorqin ifoda topgan. Olimlar Kamoliddin Behzodni Sharqda miniatyura san'atining asoschisi deb ulug'laydilar. Ulardan biri-„Samarqand devoridagi jang" ikkinchisi,, Ulug'bek oila a'zolari va saroy axllari bilan lochin ovida" nomli miniatyuralardir.

Birinchi tasvirda Samarqand devoridagi kamon otuvchilar orasidagi Temur-ning nabirasi Xalil Sultonning surati ham bor. Ikkinci tasvirda esa Ulug'bek dala shiyponida chordona qurib o'tiribdi, uning yuz tuzilishi aniq ifoda etilgan: qisiq ko'zli, O'rta Osiyoliklarga xos soqlol, boshida esa oq tivist qalpoq tasvirlangan. San'atning har bir yo'nalishi talabani ezzulik sari yo'llab ulg'aytiradi. Talabalarning ilmiy bilimlarini ayniqsa istiqlol mafkura -sini ularning qalbi va ongiga singdirish jarayoni ta'lim -tarbiyaning zamon talablariga javob beruvchi turli shakllari orqali amalga oshiriladi. Yoshlarni tarbiyalash ularni bilim olishga mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatni

sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Shu tarzda inson asta - sekin takomillashib , komillikka erishib boradi. Ammo buning uchun o'qituvchi va talabadan uzoq davom etadigan mas'uliyat, sharaflı mehnat va qunt, irodani talab etadi. Vatanimiz buyuk kelajagini, oldimizda turgan katta muammolarni yechish, mustaqilligimizni himoya qilish, hayotda milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi tamoyiliga amal qilishdek vazifalarni yoshlarimiz muqaddas burchi deb bilayotgani, ayniqsa e'tiborga sazovordir.

Bu ishni amalga oshirish uchun esa ta'lif mazmuni, uning struktura-si, ta'lif jarayonini yanada takomillashtirish, talabalarning faoliyatlarida o'zgarishlar bo'lishi lozim. Hozirgi zamон ta'lif - tarbiya konsepsiysi haqida so'z yuritadigan bo'lsak, u yuksak umuminsoniy qadriyatlar asosida taraqqiy topib bormoqda. Sharq faylasuflari inson aqlini yuksakka ko'tardi va uning qobiliyatiga ishondi. Barkamol avlodni tarbiyalash insoniyatning eng yorqin orzusi bo'lib kelgan. Barkamol avlodni tarbiyalash orzusiga o'z tariximizdan juda ko'p dalillar keltirishimiz mumkin. Al-Forobiy bobomizning „Fozil odamlar shahri" asaridagi g'oyani yodga olishimiz mumkin. Unga ko'ra jamiyatning har bir fuqarosimansabi, tutgan o'rni, ya'ni, kim bo'lishidan qat'iy nazar fazil kishi. Fozil inson o'z davlatining barcha qonun - qoidalarini yaxshi biladi, unga amal qiladi, fikrlaydi, o'z kasbining ustasi, kezi kelganda Vatani uchun jonini fido qiladi. Ustozu shogird o'rtasida sharqona nazokat, mehr va ehtirom bo'ladi. Demak, bizning barkamol avlodni tarbiyalash haqidagi niyatimiz uchun ma'naviy asos bor. Millatimiz urf-odatlaridagi, qonidagi ma'rifat tushunchasi, ilm va bilimga intilish xislati bir necha ming yillar davomida shakllangan.

Tasviriy san'atni o'qitilishida talabalarni umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda quyidagilarga e'tibor berish zarur:

-tasviriy san'atni paydo bo'lishi va rivojlanish tarixini o'rganish;

-Sharq mutaffakirlari va allomalarining xalq pedagogikasiga qo'shgan hissalarini yoritish;

-buyuk rassomlarimizning umumbashariy mulkka aylangan noyob asarlarini o'rganish; -tasviriy san'at fanining rivojlanishiga hissa qo'shgan

buyuk olimlar hayotining ibratli tomonlarini ko'rsatish. Ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy yozganlaridek, „Tarbiya bizlar uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat-yo falokat masa-lasidir" U kishi tarbiyani qadimgi va o'rta asrlar musulmon Sharqi mutafak-kirlari an'analariga suyanib, 3 ga bo'ladilar: 1)badan 2)fikr 3)axloq tarbiyala-riga ajratadilar. Musavvirlar tomonidan yaratilgan vatanimizning asl farzand lari shoir va yozuvchilar, san'atkor va davlat arboblarining portretlarini kuzatar ekanmiz ular siyemosida vatanga muhabbat, mehnatga shijoat tuyg'ulari sezilib turadi. Portret janrini talabalar o'rganishi mobaynida vatan-parvar, milliy qadriyatlarg'a, mehnatga muhabbat ruhi bilan kamol topadi. Portret janrida juda samarali ijod qilgan vatandoshimiz musavvir Abdulhaq Abdullayevdir. U portretchi musavvir, notiq, faylasuf - adib, shoir tabiat -insondir . „Маппоп Уyg'ur", „Oyбек", „Опа", „A.Qahhor", „A.Navoiy", „E.Vohidov", „M.Shayxzoda", „Said Ahmad", „Ibrohim Muminov", „Izzat Sulton", „Otello roldagi A.Hidoyatov", „Usta Shirin Murodov", „Sora Eshoturayeva" , „Turob Tula" adiblarning kabi portretlari Turkmaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Yaqin Sharq mamlakatlari -Turkiya, Eron, Misr, Xitoy , Yaponiyada mohir^musavvir deb tan olishlariga sazovor bo'ldi. Rassom o'z ijodida sharq xalqlari madaniyatini umumbashariy qadri-yatlar darajasiga olib chiqgan ulkan san'atkordir.

Komil inson qalbidagi ranglar dunyosi cheksiz sir-sinoatlardan iborat. Borliqni kuzatar ekanmiz, bizni qurshab turgan olam turli-tuman ranglardan iborat ekanligini ko'rib , hayratga tushamiz Bu ranglarda qanchalik ma'no va mo'jiza yashirin . Ulug' bobokalonimiz Husayn Voiz Koshify liboslarning rangi haqida bunday deydi: Liboslarning rangi turlicha bo'ladi. Har bir rang o'ziga xos ma'noni ifodalalaydi. Agar oq libos nimani anglatadi, deb so'rasalar, shunday degin: Oq kiyim kunning rangidir. Shuning uchun bunday libos yuragidagini va adovatni yo'qotadi, kishilarga nur ulashadi. Agar ko'k libos nimani bildiradi, desalar, shunday degin: κ o'k rang suv rangidir. Shu bois bu rangda kiyangan kishilar saxiy va hayotni seuvuchi bo'lishlari lozim. Kim agar bu rangni ma'qul ko'rsa, xuddi suvdek toza va musaffo, har bir qalbga yaqin bo'lishi lozim. Agar qora libos nimani anglatadi, desalar, ayt: qora rang tun va ko'z qorachig'ining rangidir, shu bois bunday libosni kiyganlarning qalblari sir-asrorga to'la bo'ladi. Agar yashil kiyim to'g'risida so'rasalar, shunday ayt: yashil rang samimiyya va yetuk kishilar rangidir. Bunday kiyim kiygan kishi yordamga muhtoj kishilarga iloji boricha ko'maklashi- shi kerak. Ajdodlarimiz bizga rang va uning inson hayotidagi o'rni, shifoviy , tarbiyaviy ,falsafiy, ruhiy tomonlari haqida juda ko'p ma'naviyat xazinalarini qoldirganlar. Chunonchi, bobomiz Abu Rayhon Beruniy o'zining „Kitob aljavohir fi ma'rifat al javohir" (Minerologiya) asarida ranglarning 200 dan ortiq nomlarini sanab o'tgan va bu ranglarning kelib chiqishi to'g'risida yozib qol-dirgan. Ajdodlarimiz ranglarni 100 dan ortiq turini ajrata olganlar. Rangdan me'morchilik obidalarini bezash; milliy kiyimlarda; betoblarning kasalini aniqlash, davolashda unumli foydalanganlar. Chunonchi, Shayxul- islom Ibn Taymi-yaning rivoyat qilishicha, payg'ambarimiz 5 xil rangli salla o'raganlar, ya'ni: oq, qora, yashil, qizil va havorang . Qora rangli sallani ta'ziya marosimlarida o'raganlar. Moviy (osmon rang) sallani dushman ustidan g'alaba qilganda, oq rangli sallani masjidga borishda, qizil rangli sallani jangda, sariq rangli sallani kasalni ko'rish uchun borishda o'raganlar. Inson umrining har lahzasida uchraydigan rang insonlarning ma'naviyatini shakllantirishda muhim o'rinn tutadi. Har bir rang o'ziga xos ramziylikka, falsafiy ma'noga ega bo'lgan. Ranglar orqali insonlarni davolaganlar. Bobolarimiz tabiat ranglariga shaydo lari shoir va yozuvchilar, san'atkor va davlat arboblarining portretlarini kuzatar ekanmiz ular siymosida vatanga muhabbat, mehnatga shijoat tuyg'ulari sezilib turadi. Portret janrini talabalar o'rganishi mobaynida vatan-parvar, milliy qadriyatlarga, mehnatga muhabbat ruhi bilan kamol topadi. Portret janrida juda samarali ijod qilgan vatandoshimiz musavvir Abdulhaq Abdullayevdir. U portretchi musavvir, notiq, faylasuf - adib, shoir tabiat -insondir . „Маппоп Уyg'ur", „Oybek", „Она", „A.Qahhor", „A.Navoiy", „E.Vohidov", „M.Shayxzoda", „Said Ahmad", „Ibrohim Muminov", „Izzat Sulton", „Otello rolidagi A.Hidoyatov", „Usta Shirin Murodov ", „Sora Eshoturayeva" , „Turob Tula" adiblarning kabi portretlari Turkmaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Yaqin Sharq mamlakatlari - Turkiya, Eron, Misr, Xitoy , Yaponiyada mohir^musavvir deb tan olishlariga sazovor bo'ldi. Rassom o'z ijodida sharq xalqlari madaniyatini umumbashariy qadri-yatlar darajasiga olib chiqgan ulkan san'atkordir.

Komil inson qalbidagi ranglar dunyosi cheksiz sir-sinoatlardan iborat. Borliqni kuzatar ekanmiz, bizni qurshab turgan olam turli-tuman ranglardan iborat ekanligini ko'rib , hayratga tushamiz Bu ranglarda qanchalik ma'no va mo'jiza yashirin . Ulug' bobokalonimiz Husayn Voiz Koshify liboslarning rangi haqida bunday deydi: Liboslarning rangi turlicha bo'ladi. Har bir rang o'ziga xos ma'noni ifodalalaydi. Agar

oq libos nimani anglatadi, deb so'rasalar, shunday degin: Oq kiyim kunning rangidir. Shuning uchun bunday libos yuragidagini va adovatni yo'qotadi, kishilarga nur ulashadi. Agar ko'k libos nimani bildiradi, desalar, shunday degin: κ o'k rang suv rangidir. Shu bois bu rangda kiyingan kishilar saxiy va hayotni sevuvchi bo'lishlari lozim. Kim agar bu rangni ma'qul ko'rsa, xuddi suvdek toza va musaffo, har bir qalbga yaqin bo'lishi lozim. Agar qora libos nimani anglatadi, desalar, ayt: qora rang tun va ko'z qorachig'ining rangidir, shu bois bunday libosni kiyganlarning qalblari sir-asrorga to'la bo'ladi. Agar yashil kiyim to'g'risida so'rasalar, shunday ayt: yashil rang samimiyl va yetuk kishilar rangidir. Bunday kiyim kiygan kishi yordamga muhtoj kishilarga iloji boricha ko'maklashi-shi kerak. Ajdodlarimiz bizga rang va uning inson hayotidagi o'rni, shifoviy, tarbiyaviy, falsafiy, ruhiy tomonlari haqida juda ko'p ma'naviyat xazinalarini qoldirganlar. Chunonchi, bobomiz Abu Rayhon Beruniy o'zining „Kitob aljavohir fi ma'rifat al javohir“ (Minerologiya) asarida ranglarning 200 dan ortiq nomlarini sanab o'tgan va bu ranglarning kelib chiqishi to'g'risida yozib qol-dirgan. Ajdodlarimiz ranglarni 100 dan ortiq turini ajrata olganlar. Rangdan me'morchilik obidalarini bezash; milliy kiyimlarda; betoblarning kasalini aniqlash, davolashda unumli foydalanganlar. Chunonchi, Shayxul-islom Ibn Taymi-yaning rivoyat qilishicha, payg'ambarimiz 5 xil rangli salla o'raganlar, ya'ni: oq, qora, yashil, qizil va favorang. Qora rangli sallani ta'ziya marosimlarida o'raganlar. Moviy (osmon rang) sallani dushman ustidan g'alaba qilganda, oq rangli sallani masjidga borishda, qizil rangli sallani jangda, sariq rangli sallani kasalni ko'rish uchun borishda o'raganlar. Inson umrining har lahzasida uchraydigan rang insonlarning ma'naviyatini shakllantirishda muhim o'rinn tutadi. Har bir rang o'ziga xos ramziylikka, falsafiy ma'noga ega bo'lgan. Ranglar orqali insonlarni davolaganlar. Bobolarimiz tabiat ranglariga shaydo lidir. Yashil rang - tabiatning yangilanish ramzi. U ko'pgina xalqlarda nav-qironlik, umid va shodumonlik tabiat timsoli hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi-ning navbatdan tashqari o'tkazilgan VII sessiyasida 1991-yil 18-noyabr kuni tasdiqlangan. Davlat bayrog'i va uning ramzi bugungi O'zbekiston sarhadida qadimda mavjud bo'lgan davlatlar bilan tarixan bog'liqligini anglatadi hamda respublikaning milliy - madaniy an'analarini o'zida mujas-samlashtiradi. Ajdodlarimiz bizga rang va uning inson hayotidagi o'rni, shifobaxshligi, tarbiyaviy, va ruhiy tomonlari haqida juda ko'p ma'naviyat xazinalarini qoldirib ketganlar. Chunonchi, ta'lim va tarbiyada, tibbiyat, texnika, qishloq xo'jaligi, iqtisod va boshqa sohalarda bu masalalarga yetarli darajada urg'u berilyapti. Holbuki, jahoning rivojlangan mamlakat-larida ranglarning inson hayotidagi o'rniga juda katta ahamiyat qaratiladi.

Hozirda O'zbekistonda rang instituti, laboratoriysi, olimlar, darslik, o'quv qo'llanmalar, fundamental ilmiy tadqiqotlar va asarlar deyarli yo'q. Ranglardan unumli va o'rinnli foydalanmasligimiz natijasida insonlarga va tabiatga juda katta salbiy ta'sir etmoqda.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi masalalarni hal qilish maqsadga muvofiq deb bilamiz:

-ta'lim tizimida ranglardan foydalanish modelini yaratish va ilmiy tadqiqot ishlarining olib borilishi;

-rang instituti tashkil etish va u yerda barcha fanlar, sohalar bo'yicha ranglarning amaliy qo'llanilishi bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarining olib borilishi;

-rangshunoslikka oid mukammal ilmiy asoslangan dasturlar tuzish;

-texnika, tibbiyot, psixologiya, fizika, amaliy san'at, rassomlik, teatr, qishloq xo'jalik, maorif, iqtisod, ekologiya, kimyo, biologiya, harbiy ta'lif va boshqa sohalarga oid fundamental ilmiy tadqiqotlar olib boorish;

-rangshunoslik bo'yicha lug'at, izohli lug'at va ensiklopediyalar chop etish;

-chet ellarda rang bo'yicha chop etilgan adabiyotlarni tarjima qilish va chop ettirish;

-jahondagi rang institutlari bilan aloqa tiklash va ular bilan hamkorlik ishlarini olib boorish;

-kompyuterlar yordamida rangshunoslikka oid ilmiy tadqiqotlar olib borish;

- O'zbekistonda turli sohalarda rangning ilmiy asoslari bo'yicha xalqaro va respublika konferensiyalarini o'tkazish;

- she'riyatda ranglar qo'llanishi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish;

-ranglarning ramziy asoslarini ishlab chiqish. Ranglarda bir dunyo ilm sirlari, ma'naviyat xazinalari yashirinib- yotibdi. Bu sirlarni o'rganish, tasviriy san'at fanini yanada rivojlantirish, taraqqi-yot uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Argentinalik mashhur adib va faylasuf Xorxe Luis Borges „Dunyo, - degan edi, - g'aroyib: unda har narsa bo'lishi mumkin. Bizgacha hamma narsa kashf etilgan. Ammo, g'aroyib dunyo yanada g'aroyib tadqiqotlarga muhtoj ". Tabiatdagi mavjud ranglarni ikki qismga: axromatik va xromatik ranglarga ajratish mumkin. Tabiatdagi barcha ranglar, ya'ni biror rang tusiga ega bo'lgan ranglar (oq, qora va kulrangdan tashqari) xromatik ranglarga kiradi, quyosh spektrining barcha ranglari hamda ularning bir-birlari bilan aralashuvidan hosil bo'lgan hamma ranglar „xromatik ranglar" jumlasidandir. Axromatik ranglarga oq, kulrang va qora ranglar hamda ularni har xil nisbatda aralashtirish-dan hosil bo'ladigan barcha ranglar tuslariga axromatik ranglar deyiladi. Spektrda axromatik ranglar qatnashmaydi. Markaziy Osiyo san'ati qadi-miyligi, boy madaniyati bilan dunyoga mashhurdir. Zaminimizda qad ko'-tarib turgan va tuproq osti qatlamlari orasidan topilayotgan tarixiy qazil-ma yodgorliklari o'ziga xos ulkan bir muzeyni tashkil qiladi. Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Toshkent, Farg'ona va boshqa shaharlar-dagi har bir tarixiy obida, har bir xalq amaliy bezak san'ati o'tmish ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan takrorlanmas, teran mazmunli, barkamol va tarixning yuqori badiiy qiymatli madaniyat yodgorligi namunasi sifati-da xalqimizning, jahon madaniyatining durdonalaridan bo'lgan badiiy va ma'naviy merosini tashkil etadi. Asrlar davomida orttirilgan madaniy boy-ligimiz, xususan, o'zbek milliy xalq bezak san'atining ganchkorlik, naqqosh-lik, yog'och o'ymakorligi, toshtaroshlik, suyak o'ymakorligi, kandakorlik, pichoqchilik, savatchilik, bo'yryachilik kabi turlarining o'ziga xos bajarish texnologiyasi, haqiqiy asl nomlari, o'ziga xos maktablari, uslublari, yaratgan ustalarning nomlari asta - sekin yo'qolib ketish xavfi ostida qoldi. Shuning uchun xalqimizning asrlar bo'yi qilgan ijodiy mehnati natijasida yaratilgan va yaratib kelinayotgan o'zbek xalq san'atini ko'z qorachig'i-dek saqlash, qadrlash, ularidan amalda foydalanish, yoshlarga o'rgatish orqali ularning estetik didini o'stirish, hamda yuksak madaniyatli kishilar qilib tarbiyalash hozirgi davrimizning muhim vazifalaridan biridir. Tarixga nazar solsak, Hind miniatura rassomchiligi XVI asrning ikkinchi yarmida Jaloliddin Muhammad Akbar (1556- 1605) davri san'at voqe-ligi sifatida ma'lum bo'lib, aslida bu rassomchilik mакtabiga Bobur va Humoyun asos slogan. Hindistondagi yangi sulola asoschisi Zahiriddin Muhammad Bobur (1525 -

1530) shoir, xattot, olim bo'lishi bilan bir qatorda rassomchilikka juda qiziqqan. Uning shoh asari „ Boburnoma "dan ma'lumki, u tabiat manzaralarini, odamlar qiyofasini usta rassomlardek tasvirlaganki, ular kitobxon diqqatini darhol o'ziga tortadi. Mana shu xususiyat uchun bo'lsa kerak, hind rassomlari bu kitobning forscha tarji-masi qo'lyozma nuxxalarini bir necha marta ko'plab nafis rasmlar bilan ziynatlaganlar. Bundan tashqari, „Boburnoma" da to'rtta hirotlik va samarqandlik rassomlar - mashhur ustod Kamoliddin Behzod, Shoh Muzaffar, Boysunqur (Sulton Mahmud Mirzo o'g'li), Haydar Mirzolarning nomlari tilga olingan. Bobur o'zining Movarounnahrdagi sarguzashtlarga boy va tahlikali hayoti davomida ancha yosh bo'lishiga qaramasdan, ota-bobolari temuriylar kutubxonalaridan qolgan har bir nodir qo'lyozmani, hatto uning varaqlarini yig'ib, jamlab, hammasini keyinchalik Hindistonga olib ketgan. Bobur vatanidan Hindistonga olib ketilgan bu nodir qo'lyoz malar hind miniatura rassomchiligining shakllanishida juda katta rol o'yna-ganini alohida ta'kidlash o'rinnlidir. Tarixchi Abulfayz Allomiyning guvoh-lik berishicha, Bobur bobomiz nodir rasmi qo'lyozmalarni shu qadar qadrlaganki, hatto harbiy yurishlar vaqtida ham ularni o'zi bilan birga olib yurgan. Demak, shuni aytishimiz mumkinki, xalqimizni azaldan kitobga, san'atga bo'lган mehri beqiyos bo'lган. Mashhur ingliz sharq-shunosi Edvard Braun „ O'sha zamonda juda katta shuhrat qozongan Behzod va Shoh Muzaffar singari atoqli naqqoshlar shubhasiz, Mir Alisher Navoiyning qo'llab - quvvatlashi natijasida kamolotga erishdilar", deb yozadi. Kamoliddin Behzod chizgan shoir Abdurahmon Jomiy siymosi jahon tasviriy san'atining ulkan yutuqlaridan deb e'tirof etilgan. Hozir jahonning turli qit'alaridagi muzey va ayrim kishilarning shaxsiy kollek-siyalarida saqlanayotgan Kamoliddin Behzod qalamiga mansub „Oriflar zikri", „Bir kampir va yigit", „Bahrom Go'r ovda", „ Sulton Husayn saro-yida ziyofat" asarlari va Muhammad Shayboniyxon , shoir Abdullaxon Hotify, shoir Abdurahmon Jomiylar portret - tasvirlari realistik uslubdagi shoh asarlar tariqasida allaqachon umumjahon madaniy mulkiga aylanib ulgurgan. Behzodning „Shoh Tahmosib" . asarida shahzodaning bolalik chog'lari tabiat qo'ynida tasvir etilgan. Bu asarni buyuk rassom ijodining eng sara namunalaridan deyish mumkin. Uning bir chekkasida „Behzod" dastxati bitilgan bo'lib, u mashhur Luvr (Fransiya) da saqlanmoqda. Behzodning asarlari 1931-yili Londonda tashkil etilgan Sharq san'ati ko'rgazmasida namoyish qilingan edi. Tasviriy san'at doimo insonlarni o'ziga jalb qilib kelgan. Ranglarning tabiatda qanday hosil bo'lishi va tarqalishi muammosi qadimdan olim va rassomlarning diqqatini tortgan. Mashhur yevropa olimlari I.Nyuton, M.V.Lomonosov, G.L.Gelmgols ranglarning mohiyatini ilmiy asosda tekshirishgan. M.V.Lomonosov fanda bi-rinchi bo'lib, asosiy ranglarni kashf etgan. Isaak Nyuton qator tajribalar o'tkazib, oq yorug'likni ko'p rangli ekanligini isbotlagan. Ekranda spektr ranglarini hosil qilgan. Buning uchun Nyuton Quyosh nurini qora parda-ning kichik tirqishidan o'tkazib, uning yo'liga uch qirrali prizma qo'y-gan, natijada ekranda har xil ranglardan iborat keng yorug'lik yig'indisi hosil bo'lган. Ekranda spektr ranglari paydo bo'lib, ular quyidagicha joy-lashgan: qizil, sariq, zarg'aldoq, yashil, zangori, havorang va binafsharang-lar. I. Nyuton ranglarni fizika fani nuqtai nazaridan o'rgangan bo'lsa, nemis shoiri va san'atshunosi I.V.Gyoteni ranglarning kishi organizmiga ko'rsatadigan ta'siri ko'proq qiziqtirgan. U „Ranglar haqidagi ta'limot" asarida ranglarni iliq va sovuq tuslarga ajratgan. Ranglar insonning ruhiy olamiga, kayfiyatiga, hatto sog'ligiga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Iliq ranglar insonga xushnudlik tuyg'usini bersa, sovuq ranglar ma'yuslik tuyg'usini uyg'otadi.

Bobolarimiz Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur rang nomlaridan mohirona foydalangan. Ota-bobolarimiz ranglarning hamma xususiyatlarini yaxshi bilganlar. Ular atrofimizni o'rab turgan tabiat rang-lariga shaydo bo'lganlari uchun zangori, lojuvard va yashil ranglarni ayniqsa, ko'p ishlatganlar. Binolarning koshin va parchin sirlarini oftob nurida tovlanishini hamda atrofdagi ranglar bilan bog'lanishini hisobga olib, munosib bo'yoqlar tanlaganlar. Parchin va koshinlarda asosan, loju-vard, zangori, yashil, sariq va oq ranglar ishlatganlar. Ular osmon, yer, terilgan pishiq g'isht rangi bilan juda yaxshi bog'laganlar. Har bir rangning o'z mazmuni va asoslangan manbai bo'ladi. Ko'm-ko'k, ya'ni havorang - ota bo'yoq koinotni eslatadi. Yashil rang - ona bo'yoq yer yuzidagi yam- yashil tabiat ramzidir. Ular aralashmasida hosil bo'lgan ranglardan xuddi onalik va otalik mehri kelib turgandek tuyuladi. Xalqimiz quyidagi ranglarni ajrata olgan: alvon, arg'uvon, bargikaram, binafsha, bug'doyrang, bo'z, gulgun, gunafsha, jigarrang, zangori, za'faron, zumrad, qahrabo, kulrang, ko'k lojuvard, lola rang, malla, moviy, mosh rang, nafarmon, ol, oq, pistamagiz, pistaki, qora, qora mag'iz, qoracha, qo'ng'ir, havorang, anordona, aqiq, bayzogul, barg rang, baqa tuni, burul, bika, gulnor, gulobi, danifa rang, jigar, jiyron, jo'ja, zaynovi, zar, zarchava, zarg'aldoq, zoq, kaptar bo'yin, krang, ko'k temir, lillovi, limurang, makaylik miynovi, novvotrang, nilobi, nimtatir, nim pushti, norgul, olov rang, olma talqon, oq upa suvi, sabzi rang, saman, sariq kesak siyo (h), sir,sovot, surma rang, tilla rang, tupori, turiq, to'tiyoyi, hamir rang, shaftoli guli, shingob, shinni, shol, qizil kemak qizg'aldoq, qovoq sariq, g'irko'k g'oliya, hal, hafrang, azraq, akxob, alas, asali, asfar, arg'avoni, axzar, aqrobi, ahmar, bayzo, baxromi, birjina, vardi, gulfom, damoviy, yoqutiy, jigargun, jimriy, zaytiy, zulmoni, kabidiy, kofir gul, kuxliy, la'lfom, lola gul, maxsar, miyno, muzaffar, mushkin, nabotiy, naftiy, nilgun, niliy, noranti, obgun, obrang, ob'yoz, obsun, oyna gul, osmoni, rayhoni, rind, rummoni, sabza gul, savod, savsan, samoviy, sandaliy, sandarus, safro, saxar gul, siymagun, silqiy, surmagun, tamriy, tibniy, tovisiy, tutagi, usfuriy, utrujiy, urjvoni, falfoliy, xuniy, tabgun, shamgun, shafaqgun, shaqoqiy, shingirf, shirfom, qiyirgun, holiqiy, azraqvali, asfarvash, axzarvash, ahmarvash, safsarvash, usfur, qizg'aldoq, sarg'ilt, qizg'ilt, ko'kimtir, oqimtir, qoramtil, sarg'imtir, ko'kish, oqish, sarg'ish, qizg'ish, rtangpar, nilfom, norfom, ko'kcha, qoracha, oqchil, nomgil, damaviy, gulgul, lolagun, asali, jimriy, zatiy, yoqutiy, nafarmon, baxramoni va boshqalar.

Sharq san'atida rang har doim nihoyatda katta rol o'ynagan. Har bir rang o'ziga xos ramziylikka, falsafiy ma'noga ega bo'lgan. Ranglar orqali insonlar salomatligi yaxshilangan. Shuni aytish lozimki, Prezidentimiz I.A.Karimov „Milliy timsollar va ramzlarning har biri milliy g'ururimizni yuksaltirishga xizmat qiladi. Ularning har biri katta bir darslikdir " deb ta'kidlaganlar. Ramz „ishora qilmoq" so'zidan olingan bo'lib, tabiatni, voqelikni, hayotdagi quvonch va tashvishlar, do'st va dushman, ezgulikva yovuzlikni chiziq, rang va shakllar orqali ifodalashdir. Akademik tizimga ko'ra jiddiy ilmiy bilimlarsiz rasm ishlashni o'rganib bo'lmaydi. O'quvchilar rasm chizish orqali borliqni bilib boradilar. Tasviriy san'atni hamma umumta'lim maktablarida o'qitilishining foydali ekanligi buyuk chex pedagogi Ya. A.Komenskiy - tomonidan uning „Buyuk didaktika" asarida rivojlantirildi. Umumiy ta'lim tizimida rasm ishlashni takomillashtirishda fransuz olimi J.J.Russoning fikrlari diqqatga sazovordir. U o'zining „Emil ili vospitaniye" nomli kitobida borliqni bilishda naturaga qarab rasm ishlashning ahamiyati katta ekanligini isbotlab bergen.Uning fikricha rasm chizishni ko'proq tabiat qo'ynida amalga oshirish samara -lidir. O'quvchi tabiat qo'ynida narsalarni haqiqiy

rangi, perspektiv qisqa-rishlarini ko'rgazmali ravishda o'z ko'zlari bilan ko'radilar, uning qonun-larini ongli ravishda o'z ko'zlari bilan ko'radilar, uning qonularini ongli ravishda tushunib yetadilar. Nemis olimi va shoiri, rangshunos Gyote o'zi-ning „Ranglar nazariyasi" nomli mashhur asarida „Sariq rang ko'zni quvontirib, yurakni kengaytiradi, uni ko'rganda ruhimiz tetik bo'ladi va biz darhol iliqlikni his etamiz", - deb yozgan edi. Gyotening fikricha, zangori rang sovuq hissiyotni uyg'otsa, qizil rang seskantiruvchi, yashil rang ezgu-lik, xotirjamlik hislarini pay do qiladi. Yashil rangni Gyote ko'zni va ko'ngilni tinchlantiruvchi ta'sirga ega deb hisoblaydi.

Qizil rang qo'zg'atuvchi, hayajonlantiruvchi, isituvchi xususiyatlarga ega bo'lsa sariq rang iliq, tetiklashtiruvchi, quvnoq, xushchaqchaq kayfiyat bag'ishlash xususiyatlariga egadir. Och yashil rang tinchlantiruvchi hisob-lanib, kishida yoqimli kayfiyat pay do qiladi. Uning tuslari turli hissiyot-larni uyg'otuvchi, zangori rang xotirjamlik, jiddiylik, g'amginlik, ma'yuslik uyg'otuvchi sifatlarga ega. Binafsha rang kishilar e'tiborini o'ziga tortuvchi, shu bilan birga o'zidan itarish xususiyatlariga ega bo'lib, kishilarda g'amginlik va o'ychanlik uyg'otadi. Ranglarning kishilarga ta'siri to'g'risida fransi-yalik olim Jak Vinoning fikrlari diqqatga sazovordir. U rangning inson ongi kayfiyatiga ta'siri haqida gapirib, rang kishida xotirjamlik va hayajonni hosil qilishi, hatto inson qalbini larzaga solishi, ba'zi hollarda sog'ligini falokatga giriftor etishi mumkinligi haqida yozgan edi. Xorijiy mamlakat-larda ranglarning inson ruhiyatiga ta'sirini yaxshi bilgan tadbirkor - biznes-menlar savdo ishlarini yaxshilash maqsadida restoranlar, savdo uylarining, ishlab chiqarilgan mahsulotlarning kishilar e'tiborini o'ziga tortadigan ranglar bilan bo'yalishiga alohida e'tibor qaratadilar. Bu ishlar doimo o'z samarasini berib kelgan. Ba'zi psixoterapevt, nevropotologlar kasallarni davolashda ham ranglardan keng foydalanmoqdalar. Bunda,,ular ko'proq tinchlantiruvchi yashil, zangori ranglarning turli tuslaridan bemorlar davolanayotgan xonalarni bo'yash, yashil chiroq, ranglarning musiqa bilan hamohang taralishi orqali kasallarga ta'sir ko'rsatib, ijobjiy natijalarga erishmoqdalar. Binobarin, ranglarning inson ruhiyatiga ta'siri ayniqsa, libos dizaynerlari tomonidan yengil sanoatda keng tatbiq etiladi. Xalqimiz ranglarning inson ruhiyatiga ta'sirini tushungan holda qadimdan yoshiga yarasha madaniyat bilan kiyinib kelgan. Xususan, bolalar, o'rta yoshlilar, qariyalarning, shuningdek, ayol va erkak-larning kiyim ranglari bir - birlaridan keskin farq qilgan.

Erkaklar kiyimlarining ranglari jiddiy va vazmin, ayollarniki go'zal, Jozibador va viqorli bo'lgan. Qariyalarning kiyimlari esa sodda va vazmin, kishi e'tiborini tortmaydigan ranglarda tayyorlangan. Kiyimlarning ranglari ba'zan kishilarning xarakterini ham belgilab beradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 16 avgust qaroriga ko'ra 1999-2000 o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim maktablarida barcha fanlar qatori tasviriy san'at ta'limi bo'yicha ham davlat standartlari joriy etildi. Davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqilishi avvalo O'zbekistonning mustaqilligi, uning jahon hamjamiyatiga faol kirib borayotganligi bilan bog'lanadi.

Hozirda har bir fan bo'yicha, shu qatori badiiy - estetik turkumdag'i fanlardan davlat ta'lim standartlarining yaratilishi, uni hukumat tomonidan tasdiqlanishi katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan voqeadir. Mazkur standartlar O'zbekiston tarixida birinchi bor yaratilishi bo'lib, u respublikamiz maktablarida ta'limni yuqori ilmiy - metodik asosda tashkil etish hamda uni jahon standartlari darajasiga olib

chiqishga sharoit yaratadi. Standart davlat-tomonidan qo'yilgan talablarni to'g'ri va benuqson

bajarish uchun imkon berishi bilan bir qatorda amaliyotda qo'llanib kelayotgan dastur, darslik va metodik qo'llanmalardagi kamchilik va nuqsonlarni bartaraf etish hamda uni o'qitilishini talablar darajasini tashkil etish imkonini ham beradi. Tasviriy san'atni o'qitishda o'qituvchining e'tibor berishi lozim bo'lgan asosiy jihatlar quyidagilardan iborat:

1.O'quvchilarni borliqdag'i (tevarak-atrofdagi) va san'at asarlari dagi nafosatni ko'rishga, idrok etishga va undan zavqlanishga hamda qadrlash-ga o'rgatish.

2.O'quvchilarni ijodiy, abstrakt, mantiqiy fikrlashga, ayniqsa ijodiy qobiliyatlar va fantaziyalarini o'stirishga yo'naltirish.

3.Tasviriy, amaliy, me'morchilik sa'atlari yuzasidan nazariy, biroq umumiy, elementlar bilimlar berish.

4.O'quvchilarda kuzatuvchanlik, ko'z xotirasi, chamlash, fazoviy tasavvur kabi shaxs uchun muhim bo'lgan sifatlarni o'stirish.

5.Rasm va naqsh, haykal ishlash yuzasidan tasviriy malakalarni o'stirish.

6.Estetik his-hayajonni tarbiyalash va rivojlantirish.

7.San'atga qiziqishni o'stirish va muhabbatni tarbiyalash. Tasviriy san'at ta'limi davlat standarti san'atning uch turi - tasviriy, amaliy va me'morchilik san'atlari mazmunini aks etirgan bo'lib, u avvalo milliy o'zbek san'atini, uning badiiy an'analarni, ayrim mashhur o'zbek tasviriy, amaliy, me'morchilik san'atlari ustalarining hayoti va ijodini, O'zbekistonda san'atning bu turlari rivoj topgan markazlarni, O'zbekistondagi yirik san'at muzeylarini bilish tasviriy san'at o'quv predmetini vazifalaridan biri ekanligini qayd qiladi. Bundan maqsad milliy san'at vositasida o'quvchilarga badiiy ta'lim berish bilan bir qatorda ularda shaxsni estetik, axloqiy va mehnat tarbiyasini amalga oshirishdan iboratdir. Milliy o'zbek san'atini chet el va jahoning hozirgi zamon ilg'or san'atiga qaraganda kengroq va chuqurroq o'rgatishdan maqsad har bir o'zbek o'quvchisi o'z xalqining tarixini, adabiyotini, bilishi shart ekanligi kabi, uning san'atini ham nisbatan kengroq bilishi-ga erishishdir. Milliy san'at ta'lim mazmunida poydevor bo'lishi lozim.

Ularni o'rganmasdan turib, yoshlarimiz badiiy madaniyatli shaxs bo'la olmaydi. Aks holda milliy qobiqqa o'ralashib qolish oqibatida ular jahon standartlari darajasiga chiqsa olmaydilar. Ayniqsa yoshlarimiz qadim-gi Misr, Yunoniston, Hindiston me'morchiligi, Afg'oniston, Iraq, Turkiya miniatyura rangtasvir asarlari, Yevropada Uyg'onish davri tasviriy san'ati, rivojlangan G'arb mamlakatlarining hozirgi zamon tasviriy va me'morchilik san'ati namunalarini o'rganmasdan va bilmasdan turib madaniylashgan shaxs bo'lismumkin emas. O'quvchilarni so'z boyligini kengaytirish, milliy g'oyaviy dunyoqarashini shakllantirish, tasviriy san'at iboralarini o'z-lashtirish masalalarini yechishda izohli atamalarning foydasi juda kattadir. Tasviriy san'atni o'rgatish jarayonida boshqa xalqlardan kirib kelgan ata-malarni o'quvchilarga tushuntirishi badiiy bilim berishda muhim o'rinni egallaydi. Tasviriy san'atda ko'pchilik atamalar chet el tillarining asosla-ridan olingan. Har bir atama biror bir tushunchani anglatadi. Atamalarning etimologik asosida tahlil berish san'atni idrok etish, tushunchalarni o'zlashtirishda yordam beradi. Bularni o'rgangan talabaning idrok etish qobiliyati, tafakkurini o'sishi kuchayadi.

Etimologiya so'zi grekcha „etimon" - to'g'ri, so'zning asosiy ma'nosi va „logos" - ilm degan so'zlarning bir izohidan tuzilgan.

Atamalarga etimologik tahlil yuzasidan tasviriy san'at o'qituvchisining

nutqi quyidagi yo'naliishlarini o'z ichiga oladi:

- a) atamaning atalishi bilan yozilishini izohlab berish;
- b) so'zning paydo bo'lishi to'g'risida suhbathlashish;

v) atamaning xorijiy va o'zbek tilidagi ma'nosini ochib berish. „Akvarel" - lotincha „adia" („suv" so'zidan olingan. Suvda eritib yuqa-digan bo'yoqni va shu bo'yoq bilan tasvirlangan asarlarni „akvarel" deyiladi. Animalistlar- hay von va qushlarning rasmini tasvirlash bilan shug'ullanadiganlar. Bu lotincha „animal" (hayvonot) so'zidan olingan. Vitraj - turli rangdagi shisha oyna bilan derazalarga naqsh yoki tasvir ishlash. Fransuzcha „vitre" - so'zidan olingan bo'lib, „deraza shishasi" ma'nosini beradi. Gravyura - fransuzcha „graver" so'zidan olingan. Biron bir buyumni o'yish, naqshlash ma'nosini bildiradi. Grafika - oddiy qora qalamda, tushda yoki biron bir buyumni yuziga chizib tushirilgan tasvir. Lotincha „grafo" so'zidan olingan bo'lib; „yozaman", „rasm chizaman" degan ma'noni anglatadi. Irityer- uyning ichki ko'rinishini badiiy bezash. Fransuzcha „ichki" degan ma'noni bildiradi. Kompozitsiya deganda badiiy asardagi obrazlar va badiiy vositalarning muayyan g'oyaviy maqsadga xizmat qiladigan tartibda joylashishi va ularning muvofiqligini tushunamiz. Kompozitsiya lotincha „kompositio" so'zidan olingan bo'lib, „tuzilish", „qurilish" degan ma'noni bildiradi. Marinist - dengiz ko'rinishini tasvirlov-chi rassom. Marinus (dengiz) degan so'zdan olingan. Naturmort - kundalik turmushdagi turli buyumlar, sabzavot va mevalar, gullar, hayvon va qush-lar tasvirlangan asarlardir. Naturmort fransuzcha so'z bo'lib, „jonsiz tabiat" degan ma'noni anglatadi. Proporsiya - narsa o'lchamlarining o'zaro nisbatini (munosabatini) bildiradi. U lotincha „proportino" - „nisbat" degan ma'noni bildiradi. Siluet - biron bir narsaga yorug'lik tushishdagi soya ko'rinish tasviri. Bu esa fransuz Etyen de Siluet degan odamning ismi bilan nomlangan. Freska - suvoq qilingan devor ustiga to'g'ridan - to'g'ri ezilgan bo'yoqlar bilan ishlangan tasvir. U Italiya xalqining „fresco" so'zi bo'lib, „yangi ishlangan" degan ma'noni bildiradi. Fransuzcha „impression" - „his-tuyg'u, taassurot" degan ma'noni bildiradi. Ayrim paytda tekislik yuzasida- gi tasvirning barcha ko'rinishini „rasm" deyiladi. „Reproduksiya", „Illus-tratsiya", „Grafika", „Kartina" atamalarini ham „rasm yoki rasm san'ati" atama bilan atashadi. Ma'lumki tasviriy san'at bajarish texnikasiga, baja-rish imkoniyatlariga qarab rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik, amaliy san'at turlariga bo'linadi. „Frontispis" - kitobdag'i eng mazmunli g'oyanining illus-tratsiyasi yoki reproduksiyasi. Illustratsiya bu ma'lum bir mavzuga ishlangan oq qora tuslardagi grafikaviy - badiiy asar. Ular ko'pincha tush bilan baja-riladi. Reproduksiya esa - ma'lum tasviriy san'at asarlaridan chop etilgan nusxasi. Masalan, T. Mahmudovning „Abdulhaq Abdullayev" nomli kitobini frontispis betida san'at asarining reproduksiyasi berilgan. Shu kitob betida rassomning portreti tasvirlangan. Kitob matni boshlanishi yoki har bo'limi -ning oldidan qo'yiladigan naqshli yoki sujetli rasmni „zastavka" - bosh bezak deyiladi, shu bo'limning so'rigida qo'llaniladigan badiiy bezaklar esa „konsovka" - so'nggi bezaklar deyiladi. Qanday kitob bo'lmasin illus-tratsiyalar bilan bezatiladi. Shu ishlarni bajaradigan badiiy rassom „ras-somchi - illustrator" deyiladi. Kitobdag'i rasmlar ham dastgohli asar kabi ijodiy asarlar qatoriga kiradi. Kitobni badiiy illustratsiyalashda uning estetik salmog'ini ko'tarish va muallifning fikrini o'quvchilarga yetkazishdir. V.Kay-dalovning „Qirq qiz", T. Sa'dullayevning „Go'r o'g'li" dostonlariga ishlangan illustratsilar bunga misol bo'la oladi. Aka - uka Dyupyuilar ta'kidlashi-cha,

o'simliklardan tashkil etilgan naqsh bo'laklari tabiatning barcha eng murakkab shakllarini o'zida mujassamlashtirgan. San'atni atrofdagi voqelikni badiiy vositalar orqali bilish va o'zlashtirishga qaratilgan inson ma'naviy faoliyatining o'ziga xos sohasi sifatida ifodalash mumkin. San'at ijtimoiy hodisa sifatida insonning oliy ehtiyojlaridan biri-uning go'zallikka bo'lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan. San'at ijtimoiy ongning asosiy namo-yon bo'lishining biridir. San'at falsafasi sohasidagi hozirgi zamon tadqiqot-larining asosiy yo'nalishi san'atning talabaga badiiy - estetik ta'sirining imkoniyatlari bilan belgilanadi. San'at falsafasining tushunchaviy o'zagining o'zida mavjud bo'lgan kuchi akseologiya, (qadriyatlar haqidagi fanlar) qat-lami unga talaba bilimlarining barcha tizimlarida insonparvarona asos sifatida maydonga chiqishga imkon beradi. San'at falsafasi o'zining tarbiyaviy ozuqasini tarix, san'atshunoslik, etnografiya, dinshunoslik va hokazo kabi ilmiy mavzulardan oladi. Nazariy nusxalarini ishlab chiqish va tarbiyaviy ozu-qani qayta ishlashda san'at falsafasi asosiy umumfalsafiy qoidalar, jamiyat-shunoslik, psixologiya va boshqalarga tayanadi. San'atshunoslik gumanitar fandir, ya'ni unda subyektiv omillar ham katta o'rinn tutadilar. Bu san'at falsafasi va san'atshunoslik bir-biriga qarama - qarshi degan ma'noni anglatmaydi. Aksincha, san'at falsafasi san'atshunoslik uning ixtiyoriga qo'yishi mumkin bo'lgan boy tarbiyaviy ozuqaga iloji boricha ko'proq tayanishi lozim. San'at falsafasi ijtimoiy jamoaning tadrijiy rivojlanishi, o'zaro ta'siri va ma'naviy sohaning rivojlanishini tasvirlash uchun bashorat qilish xususiya-tiga ega bo'lrog'i lozim. Aynan badiiy jarayondagina muayyan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan, qaytarilmas muallif xususiyatidan kelib chiqadigan san'at asarining o'zi paydo bo'ladi. Falsafiy jihatdan san'at ko'pincha este- tik (badiiy) ong sifatida talqin qilinadi. Biroq badiiy ong bilan bir qatorda san'at o'ziga badiiy faoliyatni - badiiy qadriyatlar ishlab chiqarish faoliyati-ni va uning mahsuloti sifatida badiiy asarlarni qamrab oladi.

San'at o'ziga xos ijtimoiy hodisa bo'lishi bilan birga, u bir qator vazifalarni bajaradi. Ular orasida eng muhim o'rinni quyidagi vazifalar tashkil etadi.

1.Estetik (nafosatli) vazifa - san'atning barcha vazifalaridan eng o'ziga xosidir. U insonga go'zallikni tushunish va qabul qilishga, butun dunyoni go'zallik qonunlariga binoan baholashga imkon beradi. V. G. Belinskiy qayd etganidek: „Go'zallik san'atning zaruriy shartidir, go'zalliksiz san'at yo'q va bo'lishi ham mumkin emas".

2.Bilish uchun xizmat qiladigan vazifa ijtimoiy ongning boshqa shakllari kabi san'atga ham xosdir. San'at uchun u bosh vazifa emas (masa-lan, fan uchun bo'lganidek), ammo nima bo'lganda ham, san'at asarlari jamiyat haqidagi axborotning qimmatli manbasi bo'lib, uning ahamiyati fan ma'lumotlaridan kam emasdir. Masalan, XX asr boshidagi rus san'atining asarlari (rassomlik, teatr, adabiyot va boshqalar) o'sha davrning ilmiy yoki falsafiy asarlaridan ko'ra ijtimoiy jarayonlarni tushunish uchun juda ham ko'proq ma'lumotlar beradilar. R. Vagner qayd etganidek: „San'at hamisha ijtimoiy tuzumni idrok etish uchun go'zal ko'zgu bo'lib kelgan".

3.San'atning tarbiyaviy vazifasi ham yetarli darajada oshkordir. Bu o'z ifodasini san'at „ hayot darsligi", „insonshunoslik" degan tushuncha-larda kasb etadi, san'at ustalari esa „kishi ruhining injenerlari" unvonini oladilar. Haqiqatda ham, san'at individual olingan va ijtimoiy ongning shakllanishi va rivojida jiddiy ta'sirga ega bo'lishga qodirdir. Markaziy osi-yolik ma'rifatparvar Abay Qo'nanboyev qayd etganidek: „San'at hayot ha-qiqati bilan qo'shilib ketgan chog'dagina haqiqatan rostdir" . O'zining tarbiyaviy vazifasini bajarishda san'at ijtimoiy ongning boshqa shakllari bo'lgan axloq, din, huquqiy ong bilan yaqindan bog'langandir. Ana shu vazifasini qayd etib, Gegel shunday degan edi: „San'at xalqlarning birinchi muallimi bo'lib qoldi".

4.San'atning lazzatbaxshlik vazifasi (yunoncha „gedone" - lazzat) insonga lazzat yetkazishga qodirligi bilan bog'liqdir. San'at asarining tarbiyaviy va idrokiy ahamiyati qanchalik yuqori bo'lsa, odatda, uning lazzatbaxshlik ahamiyati ham shunchalik yuqori bo'ladi. Gegel fikricha: „ San'atning haqiqiy o'lmas asarlari barcha zamonlar osha xalqlarga yetib borib, ularga lazzat baxshida etadilar".

5.Voqelikni aks ettirish vazifasi. Bu vazifaning o'rni va ahamiyatiga nisbatan turli nuqtayi nazarlar mavjuddir. Ularning biriga ko'ra, real voqelik borliq san'atdan ko'ra yuqoriroq va ahamiyatliroqdir. Ya'ni san'atga faqat voqelikdan nusxa olingan, qalbaki o'rin ajratiladi. Bunday nuqtayi nazarni O. Balzak quyidagi so'zlar bilan ifodalagan: „Tabiat haqiqati hech qachon san'at haqiqati bo'la olmaydi". Ikkinchi nuqtayi nazar shundan iboratki, san'at voqelikka qaraganda qandaydir yuksakroq va go'zalroq narsadir. Buni Volter qayd etgan edi: „San'atning sehri shundaki, u tabiatni to'g' rilaydi". Uchinchi nuqtayi nazar shundan iboratki, san'at va voqe borliq butunlay o'zgacha, mustaqil, bir-biriga bog'liq bo'limgan hodisa sifatida qarab chiqiladi. Gyotening so'zlari bilan aytganda: „San'at san'atligicha qoladi!".

Umuman, san'atning voqelikni aks ettirish vazifasi haqida gapirib, shuni qayd etmoq lozimki, shunday fenomenning borligini o'zi juda ko'p narsalar haqida hikoya qiladi. Mashhur shoirning so'zlarini boshqacharoq ifodalab aytish mumkinki: „Agar san'at mavjud ekan, demak, u nimalar uchundir kerak!" .

6.San'atning kompensatorlik vazifasi shuning natijasida shakllanadiki, odamlarning bir qismi o'zlarini o'rab turgan ijtimoiy voqelikdan muayyan ruhiy noqulaylik sezadilar. Bejiz emaski, ko'pchilik odamlar jamoaviy yoki yakka holda ko'ngilli ravishda badiiy ijodning turli xillari (raqslar, ashula, musiqa, rassomlik, haykaltaroshlik, teatr, rasm olish va hokazolar) bilan shug'ullanadiki, ular voqelikdagi qiyinchiliklarni yengishga yordam berib, o'zlarini ulardan xolos qilishga imkon beradi va e'tiborni boshqa narsaga qaratib, bo'sh vaqtni madaniy o'tkazishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S. Abdirasilov , N. Tolipov Tasviriy san'at o'qitish metodikasi (amaliy mashg'ulotlar) „Aloqachi" nashriyoti Toshkent - 2007
2. M. Ahmedova umumiyl tahriri ostida Falsafa O'zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti. Toshkent -2006 y.
3. Erkin Umarov Estetika Toshkent - 1995 y.
4. M. Abdullayev, E.Umarov, A.Ochildiyev, A.YoTdoshev, A. Abdullayev. Madaniyatshunoslik asoslari Toshkent 2006 y
5. E.Yu.Yusupovning umumiyl tahriri ostida Falsafa „Sharq" nashriyot -matbaa konserni bosh tahririyati Toshkent -1999 y.
6. S.S.Bulatov Rangshunoslik O'zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti Toshkent - 2009y.
7. S.F.Abdirasilov Tasviriy san'at metodikasi Toshkent- „Ilm Ziyo" -2006 y.
8. Patxiddin Shabararov Kompozitsiya Toshkent Yangi asr avlod 2007.
9. Rahim Hasanov Tasviriy san'at asoslari G'afur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa - ijodiy uyi Toshkent - 2009 y.
- 10.Rahim Hasanov Maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi Toshkent O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi „Fan" nashriyoti 2004 y.